

BULÁNYI GYÖRGY

DIALÓGUS AZ ISTENRŐL

Te hoztad létre a világmindenséget?

- *Én nem.*

Én sem. Honnan van akkor?

- *Magától.*

Ez nem jó válasz. Semmi sincs magától. Egy gyufaskatulya sem. Valakinek meg kellett csinálnia.

- *Miért mondod valakinek?*

Mert Téged is, magamat is valakinek mondalak. Egyikünk sem tud világmindenséget létrehozni, mégis valakik vagyunk. Aki ilyesmit tud létrehozni, az nem lehet kevesebb nálunk. Annak valakinek kell lennie

- *Mit jelent számodra ez a szó: valaki?*

Személyt, aki ki tudja mondani ezt a szót: ÉN. Olyan létezőt, akinek tudatélete van.

- *Mit foglal magában a tudatélet?*

Hármat: tudataktust, tudattartalmat és tudatállapotot.

- *Mi az a tudataktus?*

Például én gondolok valamit: pl. az értelmi meggondolásokból kiinduló, valamilyen célra irányuló törekvést magában hordozó cselekvés gondolatát.

- *Mi az a tudattartalom?*

Az előbbinek, a tudataktusnak nyoma, képe, tárolása, rögzülése a személy tudatában. Másképpen: valami, amit az imént vagy régebben gondoltam. gondolni *valamit*.

- *Mi az a tudatállapot?*

Csak annyi, hogy az a személy, akinek tudataktusai és tudattartalmai vannak, az valahogyan érzi magát.

- *Mindez mondható rólad, rólam, bármelyik normális emberről. Amikor mindezt Istenről állítod, a magunk tulajdonságait aggatod Reá. Nem minősítik mindezt antropomorfizmus szóval?*

Minősíthetik, és teljes joggal teszik, hiszen az embernek nincs más módja arra, hogy Istenről valamit is mondhasson. Ha ez antropomorfizmus, akkor vállalom. Az Isten pedig nem más, mint a világmindenséget létrehozó személy.

- *Miért beszélsz egyes számban? Honnan tudod, hogy egy személyről van szó? Miért nem lehetnének „istenek”, ahogyan vannak „emberek”?*

Azért nem beszélek „istenekről”, mert akkor meg kell kérdeznünk, hogy honnan vannak az „istenek”. Ha pedig ezt meg kell kérdeznünk, akkor az „istenek” nem adják végső magyarázatát, végső okát a minket körülvevő világmindenségnek.

- *Én akkor is kérdezek, ha egyes számot használsz: honnan van az Isten?*

Gondolkodásunk egyik alaptörvénye, hogy mindennek van végső és elegendő oka. És ez egyes szám. A politeizmus is rendre monoteizmust fejleszt: Kronosz vagy Zeusz - az istenek Atyja.

- *Jó. De miért ne kérdezhetsz, hogy honnan van az Isten.*

Ez a kérdés értelmetlen, mert az „isten” szóval az egész számunkra tapasztalható valóság végső és elegendő okát jelöljük, s mivel ezt az okot a fentiek erejében személynek kell gondolnunk, ezért beszélünk nagy kezdőbetűvel írt Istenről.

- *Jó. Nem kötözködöm tovább. De mi az, amit a fentieken kívül az értelem színe előtt igazoltan tudhatunk Istenről?*

Ezt mondaná el a dogmatikai istentan. Menet közben, az egyes megállapítások során érvényesítenünk kell az értelmi igazolás, a logikai szükségképpeniség szempontját.

- *Én azt gondolom, hogy az ember túlságosan kicsi arra a feladatra, hogy értelmileg igazolt képet rajzoljon magának Istenről.*

Én pedig azt gondolom, hogy az ember nem tudja kevesebbel beérni, minthogy értelmileg igazolt képet akarjon rajzolni Istenről. Sikerül-e ez neki, ez elválik.

- *Úgy van, ahogy mondod, de nem tagadhatod, hogy erre a vállalkozásra aztán igazán illik a közmondás: sokat akar a szarka, de nem bírja a farka. Tehát nem sikerül neki.*

Van, amit bír a farka, és van, amit nem bír. Az Isten több mint az ember. Ennek következtében Isten az ember számára maradéktalanul nem megragadható, fel nem dolgozható. Az Isten az ember számára titok, misztérium... is. De nemcsak az. Valamit meg is érthetünk Istenből.

- Az ateizmus léte, az egymásnak ellentmondó istenképek nagyon is taníthatnának a szerénységre. A szerénységnek már áldoztam előző szavaimmal. Most az értelmi erőfeszítésnek szeretnék áldozni. Szerénynek lenni könnyű. Az értelmi erőfeszítés több mint a feladatról lemondó szerénység. Több és nehezebb. S „a nehéz dolgok a szépek”.

- A metafizika felépített az elmúlt évezredek során büszke épületeket. Nincs is ezekkel különösebb baj, amíg bele nem torkollunk az emberi szenvedésekbe. Ezeknek színe előtt már használhatatlanná válik Arisztotelész abszolútum fogalma. Népszerűbb stílusban: ha volna Isten, az első dolgunk az volna, hogy őt megjavítsuk – hallottam 35 éve a sitten egy szervezett szocdem munkástól. Művészeti síkon pedig Camus *Pestis c. regényében* élhetjük meg, hogyan hal el az Istenről beszélő regény szó a regény főhőisének, a katolikus papnak az ajkán a végeláthatatlan szenvedés színe előtt.

Ebben nagyon is igazad van. A teológiának az arisztotelészi abszolútum fogalomnál használhatóbb képet kell rajzolnia Istenről. Az arisztotelészi abszolútum-fogalom szenttelen istenképet rajzol, azt állítja, hogy az Isten tökéletesen boldog, mert mindene megvan. Ez az Isten messzebb van az ember szívéből, mint a legzsarnokibb uralkodó, mert annak nincs meg mindene, s ennek folytán nem is lehet tökéletesen boldog. Szeretném ezt a gondolatot a művészet eszközeivel elmélyíteni. Két versidézetel.

Az egyik:

*Mit hoztok ma szegények, a sárga fonott kosarakban?
Bort, tejet és mézet, hogy lenne áldozat abból,
Áldozat az istennőnek, kit örökre imádtok,
Halvány gondolatok, beteg, örült, régi rajongók!
Ámde az istennő veletek nem gondol. Örökké
Benn ül ezüst trónján és temploma drága hűsében
Nézi az áthaladó időket, nézi az ember
koldus-áldozatát s oltára búsillatú füstjét...”
...s meg sem rezzen a Győzelem ércmezű szobra kezében.
(Babits Mihály: Klasszikus álmok)*

A másik:

*...mondd Istenem, törvény az ember szenvedése?
Mondd, látsz minket? Voltál te éhes?
Fáztál valaha? Ugye fáztál?
Szídtad magad, mikor téli esőben áztál?
Ha nem éhezted, dideregtél,
Nem szólok hozzád soha többet,
úgyse tudod, mit gondol a szegény előtted,
de ha tudod, mi a csalódás,
ha gazdag vagy, de szegény is,
akkor, uram, hozzád küldöm imámat én is...”
(Szabó Lőrinc: Egy kis értelmet a reménynek)*

- Álljon meg a menet. Gazdag is az Isten, meg szegény is... - ez az, amiből nem kérek. Ha csak ellentmondásokkal tudsz traktálni, akkor már egyszerűbb ez az ellentmondás a dolgok elején: magától van a világ. Ez esetben nem kell istentan fabrikálással fogyasztanunk időnk-energiánkat, hanem helyette hozzáfoghatunk a munkához, az egyetlen hozzánk méltóhoz: kevesebbé tenni a világban a szenvedést.

Nem akarok ellentmondásokkal traktálni. Logoszt, értelmes beszédet akarok adni. A két versidézetet csak arra akartam felhasználni, hogy megmutassam, szenttelen Istenre nincs szüksége az embernek, csak résztvevőre, bajaira figyelni tudóra.

- Hogy van-e ilyen Isten, azt kell igazolnod. Hogy az arisztotelészi abszolútum, ez a tökéletesen boldog Isten nem lehet az Isten, az számomra nyilvánvaló. Ha szíve van, fájniá kell. Sírnia és zokognia kell az ember nyomorúságán.

Azt hiszem, van valami igaz abban, amit mondasz. De menjünk sorban. Számomra nyilvánvaló, hogy Istennek, az abszolútumnak meg van mindene. De az is nyilvánvaló, hogy a teremtett valóságnak nem lehet meg mindene. Ha a teremtett valóságnak meg volna mindene, már nem volna teremtett valóság, hanem maga is abszolútum volna. Két abszolútum pedig nem lehet, sok abszolútum pedig még kevésbé lehet. A teremtett valóság csak hiányokat hordozó valóság lehet. A hiány pedig szenvedéssel

jár. A fentiekből pedig következik, hogy Isten nem tud hiány- és szenvedésmentes valóságot teremteni. A tőle teremthető világ is csak hiányos és szenvedésképes valóság lehet.

- *Nem gondolod, hogy Isten tehetett volna nekünk egy szívességet? Azt ti., hogy nem teremt meg minket, ha csak egy olyan világ megteremtésére képes, amiben szenvedniünk kell. Szervedniünk az emberalatti világ erejétől: természeti katasztrófák, szélvész, szökőár, földrengés, lávakitörés, bacilus, járvány stb. És szenvedniünk kell az emberi uralkodásvágynak a fentieknél sokszor még borzalmasabb következményeitől.*

Volt már az életemnek olyan pillanata, amelyikben szívesen lemondtam volna a létről, de általában nem ez a jellemző rám, sem a többi emberre. Általában az az érvényes, amit Csokonai mondott:

Létel, te mennyország, ezer ínségben is.

Nem-létel, te pokol, még nem érezve is.

(A lélek halhatatlanságáról)

- *Szerinted mi indította Istent arra, hogy teremtsen?*

Tudta, hogy létezni jó. Jobb, mint nem létezni. Azt akarta, hogy rajta kívül más is részesüljön ebben a jóban.

- *De tisztában kellett lennie azzal, hogy ez a jó számunkra csak nem közönséges arányú szenvedések ágyában lehetséges. Hogy olyan szenvedéseket kell a léttel együtt ránk zúdítania, hogy nem kevesek és nem ritkán szívesen visszaadnák és szándékuk szerint vissza is adják Neki létünket.*

Tisztában kellett lennie vele. De olyan jónak gondolta a létezését, hogy szenvedést is vállalt azért, hogy legyünk.

- *Szerinted az Isten szenvedőképes? Nem mond ez ellent abszolútum-fogalmadnak? Az abszolútumnak mindene megvan, semmi sem hiányzik neki. Mitől nem boldog? Hogyan tud szenvedést vállalni?*

Nézd én úgy gondolom, hogy az Abszolútum maga az időtlen létteljesség. De azt is gondolom, hogy Isten – ha létét rámatricázom a teremtett világra – egyidős az általa teremtett világgal. Az időtlenség nem időszakasz. Nem rövid és nem hosszú és nem is végtelen időszakasz. Nem is végtelen, mert végtelen idő, potenciálisan végtelen idő, tehát a mindig továbbfolytatódó csak akkor volna lehetséges, ha az időbeli folyamatnak volna egy kezdőpontja. Isten életének nem lehet kezdőpontja, mert felmerülne a kérdés, hogy mi volt a kezdet előtt és mi indította útjára a kezdetet. Nincs tehát értelme egy olyan állításnak, hogy Isten évmilliókig gondolkodott azon, hogy teremtsen vagy ne teremtsen, mert amíg nincs teremtett valóság, addig nincs idő. Csak az látszik értelmesebbnek, hogy az időtlen Isten életében megjelenik az idő annak következtében, hogy létrehoz egy változó, az Isten által kigondolt cél felé fejlődő világot, amellyel szükségképpen kapcsolatban marad. Azért szükségképpen, mert az a kapcsolatban maradás a teremtés fogalmával együtt jár. E kapcsolat feltételezett, de meg nem engedett megszüntével a teremtett világ a semmibe hullanék. E kapcsolat erejében az Isten életében megjelenik az idő és vele együtt megjelenik a szenvedés.

- *Miért szenved? Honnan tudod, hogy szenved? Hátha nagyúrként játszik csak. Tudja, hogy szenvedsz. De ettől nem búbanatos. Úgy van velünk, mint az orvos a kísérleti patkányokkal.*

Azt hiszem, hogy nem így van velünk. Azt hiszem, hogy szíve van. Résztvevő, együtt érző.

- *Miből gondolod?*

Abból, hogy van lelkiismereted. Hogy a patkányt is csak azért szenvedtetted, hogy az embernek ne kelljen, ill. kevesebbet kelljen szenvednie. Azt gondolom, hogy az általunk ismert teremtés legmagasabb rendű létezőjébe, az emberbe Önmagát rajzolta bele. A mű az alkotóra utal. Egyetlen ember sem kívánja, hogy éheztessek vagy megöljék őt. Az ellenkezőt kívánja, s a kívánság teljesülésének feltétele az erkölcsi törvény vállalása: szolgálni, megetetni, megbocsátani. Egy gonosz Isten, egy erkölcstelen Isten – a fogalom maga is ellentmondás – nem teremtette volna meg erkölcsi lényként teremtésének koronáját. Istennek szíve van. Istennek fáj az ember szenvedése.

- *Thomas Mann-nak van egy novellája: Az úr és a kutya. A gazda rendre megsebzti állatát, hogy aztán ápolja, s ápolásáért az állat hálás legyen gazdájának. Nem zavar ez a kép?*

Nem. Isten a maga szeretet-életében részesedés céljából teremtette meg az embert. Isten boldognak akarja az embert.

- *Kezdek összezavarodni. Jó lenne, ha valami rendben közölnéd a gondolataidat.*

Jó. Próbáljuk meg. Úgy gondolom, az alábbiak lennének az egymásra következő lépések:

a. Isten létének igazolása.

b. Annak igazolása, hogy Isten léttartalma időtlen és végtelenül boldog közösségi életet posztulál (kíván meg) számára a Szentháromságban.

c. S végezetül Isten időbeli története a maga képére és hasonlóságára teremtett emberben.

- *Nem gondolod-e, hogy b. és c. pont ellentmondást eredményez? Isten a maga szentháromsági életében végtelenül boldog, ugyanakkor a maga időbeli történetében szükségképpen nem az.*

Egy analógiával kísérlem meg kimutatni, hogy itt nincs ellentmondás. Vegyük példának Mórus Tamást. Tamásunk a maga istenkapcsolatában is, családi életében is harmonikusnak, boldognak mondható. Nem ilyen a kapcsolata VIII. Henrik királlyal s a király célkitűzéseit vakon támogatókkal. Tamás magatartását a királlyal szemben ugyanaz az Istenre figyelés határozza meg, amely Istenhez és a családjához fűződő viszonyára jellemző. Nincs semmi skizofrénia abban, ha azt állítom, hogy Tamásnak vannak harmonikus és nem harmonikus kapcsolatai.

- *Ezt akarod rámatricázni Istenre?*

Értsd meg, hogy filozófia címén nem tudok mást csinálni, mint ezt a rá matricázást. Amíg ezt a rámatricázást csinálom, addig van módom az érzékszerveimmel meg nem ragadható Istenről olyan állításokat fogalmazni, amelyekre rábólinthatok a magam életének tapasztalatai alapján.

- *Ez lenne a létanalógia? Az analógia entlis?*

Igen. Ez. Gondold meg: a gyerek hasonlít apjára-anyjára. Vagy: a szakértők egy aláírás nélkül előkerülő versről vagy festményről meg tudják állapítani, hogy Aranyé, Rembrandté. Alkotásukon ott a kezük nyoma. Amit létrehívunk, az hasonlít reánk.

- *Nem gondolod, hogy Isten és ember esetében több a különbözőség, mint a hasonlóság?*

Lehet. Nem vitatom. De ez a kérdés nem érdekel. Nem azt akarom megragadni, amit nem ragadhatok meg. Csak azt, amit megragadhatok. S valami hasonlóság csak van. S ez elég ahhoz, hogy mondhassak valamit Istenről.

- *A tényállás azonban mindenképpen az, hogy az embert ismerjük meg úgy, ahogy van, de az Istent nem ismerjük úgy, ahogy van.*

Ebben igazad van. S éppen ezért tárgyaljuk Istent a filozófiában és nem valamelyik szaktudományban. A filozófia éppen az a tudomány, amely a megtapasztalható alapján következtet a nem megtapasztalhatóra.

- *Ha így van, ahogy mondd, akkor a Dogmatikának nem az istentannal kellene kezdődnie, hanem az embertannal.*

Ebben alighanem nagyon igazad van. Sőt. Talán még előbbre kellene kerülnie. A fundamentális teológiának is nem a vallással, hanem az Emberrel kellene indulnia.